

2. Бодалев А.А. Личность и общение. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 326с.
3. Буюва Л.П. Человек: Деятельность и общение. – М.: Политиздат. – 1978. – 117 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов. – М.: Логос, 1999. – 384с.
5. Каган М.С. Мир общения. – М.: Политиздат, 1988. – 319с.
6. Добрович Н.А. Воспитателю о психологии и психогигиене общения. – М.: Знание, 1976. – 105 с.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1977. – 208 с.
8. Леонтьев А.А. Психология общения. – М.: Смысл, 1997. – 365 с.
9. Панкратов В.Н. Искусство управлять людьми. – М.: Логос, 1999. – 185 с.
10. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. – М.: Знание, – 1981. – 256 с.
11. Руденский Е.В. Социальная психология. – М.: Инфра–М, 1997. – 224 с.
12. Семиченко В.А. Психология общения. – К.: «Магістр-S», 1998. – 152 с.
13. Шевандрин Н.И. Социальная психология в образовании. – Ростов-на-Дону: Прогресс, 1997. – 217с.

*Нікітченко А.І.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ВИВЧЕННЯ ОРФОЕПІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ МОЛДОВИ

Серед багатьох мов Молдови українська мова посідає особливе місце, зважаючи на велике число українців, що здавна мешкали і мешкають на цій благодатній землі. Під впливом багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів українська мова в умовах діаспори зазнала значних змін і тому сьогодні відрізняється від норми української літературної мови своєю вимовою, лексичним складом та граматичними ознаками.

Розглянемо найважливіші типи порушення норми, мовленнєві помилки, спричинені інтерференцією як з боку діалекту української мови в Молдові, так і з боку російської мови. Серед них найбільш розповсюдженими і частотними є орфоепічні помилки, які виявляються в порушенні норм української вимови та наголосу.

Як відомо, кожна говірка “має свою фонетичну систему, що відрізняється від фонологічної системи сучасної української літературної мови як складом фонем,

так і відмінною в багатьох випадках звуковою реалізацією їх, частотністю вживання і дистрибуцією” [1, 43]. Звідси впливає, що вимова окремих звуків та їх сполук носіями говірки дещо або й значно може відрізнятися від літературної норми, що і є основною причиною інтерференції місцевої говірки, що впливає на формування мовленнєвих умінь учнів.

Проаналізуємо основні фонетичні особливості українських говірок півночі Молдови і спричинені ними відхилення у мовленні школярів.

Змішування звукових рядів /o/ та /y/, перехід /o/ в /y/: ду^oдому, ку^oмора, су^oворити, або ву^oговрити (частіше) пу^oдвіря, чу^oловік або чулвік, у^oгирки, ту^oбі, су^oбі та інші замість додому, комора, говорити, подвір'я, чоловік, огірки, тобі, собі;

Артикуляція наголошеного /и/ як /е/: веішня, пейте замість: вишня, пийте.

Вимова сполучень /ки/, /хи/, інколи /ви/ як /кі/, /хі/, /ві/: маленькій, хітрий, вісокий, хітати замість: маленький, хитрий, високий, хитати.

Виразно виявлена диспалаталізація фонем /с/ в кінці слів: дес, колис, якас, увес – десь, колись, якась, увесь.

У суфіксах –ськ, –зьк, –цьк переважають тверді /с/, /ц/: блиско, ниский, сільський – нормативно: близько, низький, сільський.

Твердий /ц/ у суфіксах –єць, –ць: горнец, конец, танец, вівця, шиш^ениця відповідно до літературних: горнець, кінець, танець, вівця, пшениця.

Передньоязикові щілинні /ш/, /ж/ і африкати /ч/, /дж/ здебільшого вимовляються м'яко: чого, чосник, чоботи, учера, жієш, бджоли, саджа, тоді як в літературній мові вони тверді: чого, часник, учора, живеш, бджоли, сажка.

Фонема /р'/, яка в українській літературній мові виступає лише в позиції перед голосними /і/, /а/, /о/, /у/; у мовленні носієм діалекту зустрічається і перед приголосними, і в кінці іменників з суфіксом –ар: кр'уча, др'абина, вер'х, звер'ху, базар', вівчар', ліхтар'. Порівняйте: круча, драбина, верх, зверху, базар, вівчар, ліхтар.

В окремих словах у позиції перед /і/ фонема /т'/ переходить в /к'/, а /д'/ у /г'/: скілець, кітка, кісто, наскіні, кішитися, гід, гіти замість: стілець, тітка, тісто, на стіні, тішитися, дід, діти.

Внаслідок нейтралізації протиставлення фонем /в/: /м/, /б/: /м/ вимовляється: рімненький, рімняти, дрімний, дамній, омманути, що відповідає літературним: рівненький, рівняти, дрібний, давній, обманути.

Зафіксована нейтралізація фонем /д/: /н/: спінниця, бінна – спідниця, бідна.

Яскраво проявляється перехід /в/ в /у/ (у нескладове) в кінці або на початку складу: діука, лаука, слиука, спрауній, сауморили.

На початку слова перед /о/ з'являється губно-губний /w/: wочі, wосінь, wобраз – літературні відповідники: очі, осінь, образ.

Фонема /л/ виявляється як альвеолярний (передньопалатальний) /л/: було, молоко, хлопець, ве^чликий ...

Ненормативне наголошення в діалектному оточенні зустрічаються досить часто. Воно різко відрізняється від літературної норми. Порівняйте: два сини і *два сина*, братів немає і *братів ни^ема*, голубці і *голубці*, рілля і *реля*, коти і *коти*, бриніти і *брінити*, намастимо і *намастимо*, приносили і *приносили*. Інколи у мові учнів виникають відхилення від акцентологічних норм внаслідок того, що вони зустрічаються з літературним словом, значенням якого не знають і не розуміють, наприклад, дієслово *поратися* вимовляється з наголосом на другому складі – *поратися*, і сприймається в значенні “рятуватися” (приклад з усної відповіді).

Численні акцентологічні порушення з’являються внаслідок інтерференції з боку вимовних норм російської мови, механічного переносу навичок російської літературної вимови на український ґрунт: *подруга*, замість подруга, *отаман* замість отанам, *цілий* замість цілий.

Зважаючи на те, що особливо важко працювати над засвоєнням орфоєпії української мови в діалектному оточенні, де, як ми зазначали, вимова ряду голосних і приголосних звуків та звукосполучень має свої особливості, вчитель повинен добре володіти орфоєпічними нормами літературної мови і досконало, всебічно вивчити особливості місцевої говірки. Лише за таких умов він помічатиме діалектизми у мовленні учнів і зможе організувати планомірну роботу по засвоєнню вимовних норм української мови.

Дуже важливо в діалектному середовищі дбати про розвиток мовного чуття учнів, яке розвивається під впливом зразкової мови вчителя, а також завдяки систематичній роботі з орфоєпії. Учень, носій діалекту, повинен усвідомити, що існують відмінності між місцевою і літературною вимовою. Крім того, він повинен мати добрий фонетичний слух і відчувати відмінність у вимові окремих звуків чи звукосполучень в діалектному та літературному варіантах.

Робота над виправленням діалектної вимови учнів повинна проводитися учителем з великою тактовністю. Треба пам’ятати, що виражене негативне ставлення до діалектизмів може вразити учня, примусити його замкнутися в собі. Впроваджуючи літературні відповідники на місце діалектизмів треба досить обережно. Не можна забувати, що місцевою говіркою учень володіє з дитячих років, якою розмовляють найближчі йому люди. Лише клопітка і систематична робота у цьому напрямку принесе позитивні результати.

Труднощі навчання української літературної вимови містяться і в особливостях засвоєння орфоєпічних норм, в їх несталості, нетривалості, можливій їх утраті в уже засвоєних словах та конструкціях. Тому перед учителем-словесником, що працює в діалектному оточенні, стоїть завдання постійно, щоденно, весь час підтримувати орфоєпію, контролювати і коректувати вимову учнів.

При цьому необхідно мати на увазі, що у фонетичній системі діалекту є явища стійкі, які майже не піддаються змінам, і менш стійкі. Так, дуже важко піддається

впливу так зване середнє /л/. Оскільки це фонетичне явище не вносить в усне мовлення нічого такого, що могло б перешкодити спілкуванню, то увагу на уроках треба зосередити на тих явищах, що вражають слух своєю відміною нормативних (наприклад, перехід /д/ // в /г'/, /т/ // в /к'/ – *г'ід*, *к'ітка* тощо. Орфоепія вимагає пильної уваги не тільки тому, що вимовні навички несталі і потрібні постійні тренувальні вправи їх закріплення і вдосконалення, але ще й тому, що, зустрічаючись з новими, незнайомими словами чи формами, діти відчують постійні труднощі у їх правильному звуковому оформленні.

Орфоепія тісно пов'язана з іншими рівнями мови, і на уроках можливість постійно працювати над нормами української літературної вимови – вивчаючи лексику, фразеологію, морфологію, синтаксис. Особливого значення в навчанні орфоепії набуває орфографічний аспект. Звуки мовлення та їх позначення на письмі, розбіжність вимовою та написанням слів – проблеми, які стосуються всіх видів мовленнєвої діяльності: слухання, читання, говоріння і письма.

Завдання щодо формування навичок правильної вимови визначають зміст, характер, час, дозування, способи і методи роботи, типологією спеціальних фонетико-орфоепічних вправ. Нарівні з тренувальними вправами суто орфоепічного плану доцільно використовувати вправи, в яких поєднуються завдання орфоепічні з завданнями з орфографії, морфології, синтаксису, стилістики, розвитку мовлення. Специфіка навчання дітей літературній мові в умовах діалекту вимагає від учителя постійної уваги, максимально творчого ставлення, своєчасного виявлення “больових точок” і негайної реакції на відхилення у вимові.

Методичні зусилля учителя повинні бути спрямовані на подолання інтерференції. З цією метою необхідно дібрати найбільш ефективні методи та прийоми роботи: пояснення, порівняння, артикуляцію окремого звука і відпрацювання вимови слів з цим звуком шляхом імітації.

Як ми уже зазначали, у навчанні української літературної вимови головна роль відводиться зразковій, бездоганній мові вчителя. Однак, коли школярі чують літературну мову лише в класі, навіть за самих сприятливих умов в організації навчального процесу на високому професійному рівні вчителя, така обмеженість у спілкуванні і відсутність необхідного мовного середовища негативно позначається на формуванні в учнів відповідних умінь та навичок. Тому важливо використовувати на уроках різноманітні звукозаписи (платівки, магнітофонні записи), наочність. Наприклад, у кабінеті української мови мати таблиці, де представлені основні норми вимови. Їх можна оформити таким чином.

Основні правила української орфоепії

№ n/n	Вимова голосних звуків	Приклади
----------	------------------------	----------

1.	Голосні звуки під наголосом вимовляються чітко, виразно.	Молдова суверенітет
2.	Звуки /а/, /о/, /у/, /і/ вимовляються чітко і в ненаголошених складах.	Україна
3.	Ненаголошений /о/ перед наступних /у/ вимовляється з невеликим наближенням до /у/ як /оу/.	зозуля
4.	Ненаголошений /є/ вимовляється з наближенням до /и/, як /єи/; ненаголошений /и/, як /ие/.	веселий земля

<i>№ п/п</i>	<i>Вимова приголосних звуків</i>	<i>Приклади</i>
1.	Губні звуки /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/ вимовляються твердо. Напівпом'якшено вони вимовляються перед /і/.	любов вірність
2.	Дзвінки приголосні /дж/, /дз/ вимовляються як один звук (слід відрізнити їх від вимови звукосполучень /д+/ж/, /д+/з/.	джміль
3.	Усі шиплячі звуки вимовляються твердо. Пом'якшено шиплячі вимовляються перед і та при подовженні перед закінченням –ю, –я.	щирий
4.	У закінченнях дієслів звукосполучення –ться, -тся, вимовляються як /ц': а/, /с': а/.	хвилюватися

Звичайно, що матеріал, введений у таблицях, необхідно адаптувати для сприйняття дітьми молодшого шкільного віку, проілюструвати правила вимови відповідними прикладами з огляду на вплив місцевої говірки.

Щоб подолати мовні стереотипи, які, зазначимо, надзвичайно стійкі, треба виховувати у школярів свідоме і критичне ставлення до власного мовлення, прагнення шліфувати свою мову, робити її ясною, образною, логічно стрункою. Не можна допускати, щоб учні набували на уроках негативного мовного досвіду: задовольнялися нечіткою вимовою, були байдужими до добору слів, обходилися першим-ліпшим словом, що тільки спливе на пам'ять, незграбно будували речення. Тому серйозну увагу на уроках треба приділяти словниковій роботі, збагаченню словникового запасу, показувати зразки, приклади вмілого, майстерного користування мовними скарбами, стилістичними багатствами мови, постійно звертатись до мистецтва слова у творах визнаних українських письменників та поетів.

Словникова робота має проводитись у трьох основних напрямках:

1. Впровадження нових, раніше не знайомих слів одним із відомих в методиці вивчення лексики прийомів (демонстрація предмета-малюнка; добір синонімів, антонімів, логічне або заперечне визначення, опис, етимологічний аналіз тощо).

2. Пояснення значення слів, які під впливом місцевої говірки розумілися неправильно або неповно.

3. Поступова заміна локальної і просторічної лексики літературними відповідниками.

Словникова робота має проводитись на кожному уроці і передбачає: з'ясування лексичного значення слова, його правильної вимови лексичної та синтаксичної сполучуваності. І послуговатися у цьому можуть словники – тлумачні, орфоепічні, синонімічні, фразеологічні, перекладні тощо.

Література

1. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. – К.: Радянська школа, 1966.
2. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова (фонетика, орфоепія, графіка, орфографія). – К.: Вища школа, 1981.

*Нікольська Н.Д., Нікольський Ю.В.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Сучасність вимагає від освітян вирішення проблем, які тісно пов'язані з виховним процесом. Але в даний час у навчальних закладах не приділяється належної уваги вихованню молоді, зокрема вихованню національно свідомої особистості.

Слід зазначити, що у педагогічних вищих навчальних закладах питання, які пов'язані з вихованням національно свідомої особистості, повинні вирішуватись поряд з питаннями професійної підготовки. Які ж шляхи впливу національного українського на студентську молодь та засоби підвищення рівня її національної самосвідомості?

Зараз, коли наша молода незалежна держава переживає складний час становлення, коли стільки змін у житті, на освітян покладається, в першу чергу, вирішення завдань, які допоможуть студентській молоді вибрати гідні приклади для наслідування, сформуванню уявлення про загальнолюдські цінності, оволодіти знаннями про свою національну спільноту, дадуть змогу усвідомити позитивну роль української культури у цілому.

Для того, щоб сформуванню національної свідомості у студентів, майбутніх вчителів, треба спиратись на національне, народне “коріння”, яке має величезну моральну та культурну спадщину.

Торкаючись теми української культури, не можна залишити поза увагою дуже важливу складову її частину – фізичну культуру, яка активно служить людині у здобутті якостей, необхідних для забезпечення життєдіяльності, сприяє